

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XII.

V Ljubljani v sredo 5. julia 1854.

List 53.

Od gnojenja s slamo.

Po poljskih pridigah prof. dr. Stöckhardt-a.

1. Gnojna moč slame v primeri z močjo živinskega gnoja.

Dozdej se je učilo in je tudi po skušnjah potrjeno veljalo, da živinski gnoj (blato in scavnica živine) je prav za prav tista stvar, ktera moč daje hlevnemu gnoju, in da blato in scavnica imate veliko več gnojne moči v sebi kakor slama.

Al — ni vse resnica, kar se v šolah uči, in tudi ni vse gotovo, kar za potrjeno skušnjo velja. Če jih sto v en rog trobi, jih trobi sto drugih za njimi, in tako pride marsiktera stvar v hvalo ali grajo, da se ne vé: zakaj. „Zakaj“ — to je tista velika beseda, ktera mora biti povsod poglavna podlaga vsaki vednosti; — „zakaj se to ali uno godí? to vediti loči umnega kmetovavca od rabotnega, in ta vednost je vogelni kamen srečnega gospodarstva. To znanstvo pa nam odpira kmetijska kemija, ktera prižiga kmetovavcem luč, da jim razsvetluje, kako se veže eno z drugim, drugo s tretjim itd.

Gnojenje s samo čisto slamo in pa nasprot gnojenje s samim čistim gnojem se je dosihmal še tako malo natanko poskušalo, da prav za gotovo ne moremo reči, kolikšno gnojno moč ima slama sama, kolikšno pa gnoj sam, le od gnojnice je potrjeno, da ima veliko rodovitnosti v sebi. Vendar smemo tiste skušnje, ki so dozdej znane od mnogoverstnega gnoja, namreč od takega, ki je imel veliko in od takega, ki je imel malo slame, od takega, ki je imel obilno živinskega blata in od takega, ki ga je imel premalo, — te skušnje, pravim, moramo primerjati, in če so si zlo enake, smemo potem reči, da imajo saj nekoliko veljavo. In zares se mnogoverstne te skušnje prav zlo vjemajo ena z drugo. Koppe, mož, čigar beseda ima o kmetijstvu veliko veljavo, pravi: „dober gnoj je le tisti, v katerem je živalski gnoj zmešan s slamo tako, da se je ona gnojnice skoz in skoz navzela“ — in Blok, ravno tako veljaven možak kmetijstva, govori: „če se preveč nastelja, nima gnoj prave moči, in tak gnoj, v katerem je stelje preveliko, ni kaj pravi gnoj več“. To, kar sta ta dva možaka rekla, poterdijo zdaj vsi djanski kmetovavci, in tudi kmetijska kemija mora reči: da je čez in čez resnično. Kdor hoče osnovo in napravo kake ure spoznati, jo mora razložiti in pregledati, kako se en del vjema z drugim, drugi s tretjim itd.; potem še le mu bo očitno, kako in zakaj da ura gré, ko je navita bila. Ravno taka je s tisto skrivno delavnišnico, v kateri se rast mnogoverstnega zelstva začne; tudi tega ne more nihče prav spoznati, kdor se z lučjo kmetijske kemije ni podal preiskavat obstojne dele rastlin, kako in zakaj rasejo, kaj se godí s parstjo, v kateri one sparstene, in kaj z gnojem, kadar sognije. Kakor je pri uri peró, ki spravi uro v ték in jo

v teku obderži, tako je v zemlji kemiška (ločivna in druživna) moč, ktera razdeva parst in gnoj, in ju tako pripravlja, da so rastlinam v živež (hrano) pripravne. Ta kemiška moč pa obstoji iz več združenih moči, izmed katerih pa ste dve naj imenitniši: namreč moč gnjilca (Stickstoff) in moč fosfora (Phosphor), — za to, kar bilko, perje in zeliše rastline sploh imenujemo, je gnjilec naj bolj potreben, za zerna pa fosfor.

Kemija uči in tudi kmetovavci to popolnoma poterdijo, da ravno teh dveh poglavitnih življev je v zemlji naj manj; lahko je tedaj zapopasti, da mora zemlja kmalo pomanjkanja terpeti na gnjilcu in fosforu, ako rastline leto na leto jemljejo ta dva življeja iz nje in se ji ne povračata spet z gnojenjem in vodo. (Dalje sledí.)

Kmetijske skušnje.

(Od krompirjeve bolezni) se nam iz Kastve na Primorskem piše sledeče: Angleška kmetijska skušnja zoper krompirjevo bolezen, ktero nam „Novice“ v 49. listu dne 21. tekočega mesca pripočajo, zna zares koristna biti. Kadar mi nemarnost težaka, miši ali kakošna druga nesreča versto posajenega krompirja predere, je moja stara navada, da si zeliše od bližnjega struka podgrebem, povalim, in s parstjo do verha dobro pokrijem: tako si praznino napolnem, in povaljena mi da lepega krompirja dosti. In resnično povém, da pri tako ravnem krompirju nisem do zdaj še nikdar gnjiline zapazil. Veliko pripomočkov zoper krompirjevo bolezen je marsikter gospodar do zdaj zabstonj poskušal! naj poskusi še to! Pri novih rečeh je povsod skušnje treba. Andrej Marotti.

(Čuda obilen pridelk velikega korenja). Kmetovavec Lerch na Badenskem je v lani $\frac{5}{4}$ orala s tim korenjem obsejal in ga 300 centov pridelal. Toliko se ne pridelala nobene reči. Krave so zeliše tega korenja kaj rade jéle in kaj dobro molzle po njem. Da bi se pač tudi naše skušnje tako dobro poterdile!

Pogled na obertnije.

Tkanstvo.

Tkanje je ena nar starejših iznajdb človeškega uma; bilo je namreč že pred vesoljnim potopom znano. Na Gerško je bilo vpeljano že leta 1558 pred Kristusovim rojstvom. Atene, glavno mesto, so ob vsih časih slovele zavolj ročnosti svojih prebivavcov v tkarij; obogateli so bili tudi po tej imenitni umetnii.

Sploh je bila tkarija poprej ena naj važniših rokotvornic, ker platno je neobhodno potrebno za vse ljudi, kar njih obleko zadeva, ali kar se tika različnih stvari, ktere se v pohišje potrebujejo.

Predivo za platno se, kakor je znano, iz lanénih steblic in od konopljik dobiva. Da pa leté se v predivo

Od gnojenja s slamo.

Po poljskih pridigah prof. dr. Stöckhardt-a.

1. Gnojna moč slame v primeri z močjo živinskega gnoja.

(Dalje.)

Gnoj je tedaj po tem takem bolj močnejši, če ima več gnojnih drobcev, posebno pa fosfora in gnjilca v sebi, in ker nam kmetijska preiskava te dele iz gnoja razodeva, je očitno, da po nji naj bolj gotovo zamoremo presojevati gnojno moč gnoja. Kakor pravimo: „to srebro ali zlato je naj boljše, ker je čisto, uno pa je manj vredno, ker je nemešano“, tako je tudi z gnojem: ta gnoj je več vreden, uni manj, kakor ima več ali manj gnojnih delov v sebi. Slama, scavnica (gnojnica) in blato so bile že večkrat in natanko preiskovane; zato dobro vemo, koliko imajo gnjilca in koliko fosforne kisline v sebi, namreč:

	gnjilca	fosforne kisline
v 10 centih suhe režene slame je	3 do 4 funt.,	1½ do 2 funt.,
v 10 centih frišnega kravjeka je	3 do 4 „	2 do 2½ „
v 10 centih mokre kravje gnojnice	8 do 9 „	—
v 10 centih suhega kravjeka je	15 do 20 „	10 do 12 „
v 10 centih suhe kravje gnojnice	80 do 90 „	—

Kaj sledi iz te preiskave? Tole: da po frišnem iz $\frac{4}{5}$ vode obstoječem kravjeku doleti zemlji gnjilca ravno toliko, fosforne kisline pa še več kakor ju je v enaki teži suhe slame. Frišni kravjek po tem takem v enaki teži dosto preseže suho slamo in je tedaj boljši gnoj, že tudi za tega voljo, ker se v kravjeku zapopadeni gnjilec veliko hitreje raztopi in razkroji, kakor tisti, ki ga ima suha slama v sebi.

Če se je pa slama scavnice (gnojnice) do dobrega napila, je taka slama vsa drugač; nasitena gnjilca hitro razpade in se sparsteni, je močnejši gnoj in pospešuje rast vsih rastlin. Sama slama prvo leto skor nobene očitne moči nima.

(Dalje sledi.)

Kmetijska skušnja.

(Rudeča detelja.) Velika dobrota za kmetovavce je rudeča ali laška detelja (Incarnat-kele), katero pri nas večidel v ajdo sejejo in sicer takrat kakor ajdo. Po mojih večletnih skušnjah je pa ni dobro precej takrat sejati, ampak še le takrat ko je že ajda popolnoma zelena. Če se oboje kmalo seje, detelja hitreje ozeleni in ajdo močno topi, posebno če je letina mokra. Ako se pa detelja vseje, ko je že ajda popolnoma zelena, je nič ne topi, detelja pa spomladi zato ravno tako lepo raste. Tudi smo že skušali to deteljo sejati v pollan (povan) in v repo, kader je že okopana, in tudi te skušnje so se pri nas prav dobro poterdile. Sejte tedaj, kmetovavci, rudečo deteljo tako!

Lavrač.

Premišljevanje

narave in previdnosti božje v nji.

Poslovenil Mihael Verne.

Povsod živi človek.

Veliko veliko zemlje že poznamo, in zmiraj več dežel spoznavamo. Nikdar pa se ni še v noben kraj prišlo, kjer bi ne bila narava čisto ničesa ne napravila, naše življenje ohraniti. Znane so dežele, kjer sonce skoraj vse požge, kjer človek skoraj družega ne vidi, ko peščene hribe in planjave, in kjer je zemlja brez vse zelenjave in skoraj brez vse lepote. In vendar stanuj-

jejo v teh deželah ljudje in živali, in najdejo v njih svojo hrano. — Najdejo se kraji, ki jih sonce skoraj nikdar ne obsije, kjer skoraj večnega mraza vse oterpne, in kjer so poljedelstvo in pridelki popolnoma neznani. Vendar najdemo v njih ljudi in živali, ki se ondi redé. Previdnost je to, kar je tim okrajnam odrekla, ker bi bilo ali vročine zgorelo ali mraza oterpelo, namestila z družimi darovi, s katerimi se ljudje in živali lahko preživé, in ondašnji prebivavci iščejo in porabijo tudi skerbno v živež in v druge vgodnosti življenja, kar jim narava daja.

Laponijo je previdnost tako vravnala, da mora celó neka ondašnji prebivavec sila zoperna nadloga pripomoček biti njih ohranjenja. Tam je namreč mnogo mnogo merčesov, ki s svojim pikanjem ondašnje prebivavce zlo mučijo in terpinčijo, in katerim se drugač ubraniti ne morejo, ko s tem, da se v njih stanovanjskih vedno kadí, in da si obraz z neko kuhano smolo namažejo. Ti merčesi devajo svojo zalego na vodo, in velika množica povodnih ptičev, ki svoj živež od nje dobivajo, pride po njo. Laponjčani jih polovijo in jedó, in rekel bi, da to je njih poglavitna hrana.

Grönlandčani imajo sicer jedi iz živalstva sploh raji ko rastlinske jedi, katerih je v njih sila nerodovitni deželi sila veliko; brez tega bi terpeli veliko pomanjkanje. Vendar porabijo tudi nekatere zelišča, na primer, kislico, in posebno žličnek v svoj živež. Narnavadniša hrana Grönlandčanov pa je riba angmarsetka (Angmarset), katero posuše v zraku na skalovju, in jo hranijo ko svoj vsakdanji kruh ali za prikuho v velicah usnjatih žakljih, ali v ponošenih oblačilih pred zimo.

V Izlandii, kjer ni zavoljo severne lege tudi več poljedelstva, je borno ljudstvo namest kruha suhe ribe.

Dalekarlečani, prebivavci severnih okrajin na Švedskem, si pečejo zastran pomanjkanja žita kruh iz brezove in smrekove skorje, in iz neke korenine, ki v močirjih raste. Prebivavci Kamčatke jedó olupljene sirove stebila medvedje tace (Bärenklaue).

Čudovita je res skerb Stvarnika za ohranjenje mnogoverstnih narodov na zemlji. Napravila je med prebivavci zemlje tako zvezo, da morajo tudi tisti narodi, ki jih velike široke morja sebiho, za občen živež in za občno vgodnost delati. Velika je modrost božja, ki nam je dala telo, ki ni na to ali uno posebno hrano navezano!

Novičar iz austrijskih krajev.

Iz slov. Goric na Štaj. 29. junia. * Dovolite ljube „Novice“, da se jez enkrat oglasim iz naših krajev, da slovenski svet zvé, da še nismo celo zaspali. — Šole v slov. Goricah pod vodstvom verlega za vse dobro gorečega Jareninskega gospoda dekana lepo napredujejo; se vé, da tu blizo Nemčev v obojem jeziku, razun verskih drobtin, katere se le v materinskem jeziku mladini lomiti zamorejo. Vsaka fara po slov. Goricah, se mi zdi tudi po vsem spodnjem Štajarju, ima šolo v svoji lastni hiši; le sv. Jakob na Goriškem ima šolo na najetem stanišu; tu je šola popotnica, ki zdaj tu zdaj tam se vsede, ker nima svoje hiše. Tej nadlogi v okom priti je to leto kmet Franc Vaingerl — očitno ga imenujem, ker hvala, komu hvala gré — poleg cerkve ležeči hram z zemljiščem vred kupil in gosposki prosto izvoliti dal: ali naj iz tega hram za šolo napravi, ali kje drugod na tem zemljišču si prostor poišče za stavbo šolskega hrama. Komisija je poslopje to pretesno spoznala za 300 učencov in za dva učitelja; zato je imenovani kmet za mali denar prepustil lepo njivo, kjer se bo hram postavil in vertič za sadjorejo napravil. Zemlja je že izmerjena in načrt učilnice valjda od okrožnega merjaša izdelan; nadjamo se, da prihodnje leto bo pri sv. Jakobu že celodnevna šola, in dečki se

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XII. V Ljubljani v saboto 15. julia 1854.

List 56.

Od gnojenja s slamo.

Po poljskih pridigah prof. dr. Stöckhardt-a.

2. Kako se spreminja slama ali tudi druga klaja v živinskem životu?

Dokler živina živi, se njeno truplo od znotraj in zunaj neprenehoma preminja in iz starega novo dela. Dokler živina živi, se dela neprenehoma gorkota v nji, ktera znese stanovitno okoli 30 stopinj po gorkoméru Reaumurjevem. Da se pa ta gorkota v živini delati zamore, in da se vse tiste premembe v njenem truplu godé, po katerih se staro z novim nadomestuje, je treba, da pride vsaki dan kaj v želodec, kar se izperva v njem prekuha in razkroji, raztopljeno pa potem pelje v kri, s kervjo pa gré in se razdeli po celem životu.

Za prvi namen, to je, tako rekoč, za kurjavo v želodcu, se iz rastlinske klaje naj bolj tisti deli porabijo, ki nimajo gnjilca v sebi, kakor so močec (štirka), gumi, cukar, olje, mlade rastlinske kitke itd., ki se v živinskem truplu tako spremené, kakor da bi v peči sožgane bile. Kakor se, kadar kakošna reč gorí, dim (ogeljnokislina in vodeni sopar) napravlja, ravno tako se tudi pri kuhi v želodcu in na daljnih potih, po katerih v neki bel sok prekuhana piča do kervi gré, napravlja gazi (sopuhi), kateri s kervjo pridejo v serce in iz serca v pljuča, ktere po sopenju pomečejo imenovane gaze iz sebe, ali jih koža po svojih tisučernih luknjicah izdiha. Tako zginejo iz života ti izmečki, in od tod pride, da to, kar od tako podelane piče v životu ostane, veliko manj vaga, kakor je vagala poprej sirova klaja.

Za drugi namen, to je, da se stara kri, staro meso, stara koža, stara moč itd. nadomestuje neprenehoma z novo, pa zamorejo le tisti deli klaje služiti, ki iz enacih drobcov obstojé, kakoršni so v kervi, mesu itd., in taki so tisti, ki imajo gnjilca v sebi, kakor je vlečec, beljakec, sirčec. Naj več gnjilca (in tudi fosfora) imajo semena v sebi, tedaj je semenska piča naj bolj tečna piča. Le celó malo gnjilca se kot tanki amonjak skozi pljuča in kožo iz života pahne, večidel njega gré kot neprebavljiv ostanek ali pa kot podelan izmeček s scavnico in blatom iz života.

Skušnje dozda so poterdile, da pri navadni dobri klaji in pri pravi razmeri med bolj in manj tečno klajo, od 100 funtov klaje se 40 do 50 funtov gnoja naredí, 50 do 60 pa se oberne za živež in potem izpuhti iz života. Ker pa smo rekli, da od gnjilca veliko manj v zgubo gré, kakor od družih organskih drobcov, se lahko iz tega zapopade sploh znana resnica: da gnoj ima veliko več gnjilčnih reči kakor klaja.

In tako lahko odgovorimo na gori postavljeno vprašanje, da slama in vsaka druga klaja, v že-

lodcu in čevah predelana in spremenjena, je za gnoj veliko več vredna, kakor sirova slama ali kakošna druga klaja.

Snažnost gospodinje je hiše nar lepši kinč.

Prijetno je stopivšemu u kako hišo viditi vse lepo pospravljeno in osnaženo, tla u izbah pometene, pohišje odprašeno, okna umite in svitle, postelje poravnane in pokrite, vse na svojem mestu, čedno in snažno vse. Lepši in prijetniši pa je viditi pridno gospodinjo, ktera, že zarano na nogah, umita in u čedni obleki, ko je vse pospravila in osnažila po hiši, marljivo posluje in oskerbuje opravila svoje. Da! najperva reč, ktera pridni gospodnji mora mar biti, je snažnost.

Pa ne samo po izbah, posebno u kuhinji mora vse čedno in snažno biti.

Bil sem že u mnogih hišah in vidil sem — gnjusi se mi skorej to povedati — da so smeti al merčesi po jedilih plavali, ali lasje u posodah bili, u kterih so jedi hranovali. In u kuhinjah sem vidil lonce, skleda in kuhavnice včasih tako vmazane in nemarne, kakor da bi bile svinje iz njih jédle. Kaj tacega naj čedna gospodinja ne terpi! To je gnjusobno. Naj zdraviši človek, ako bi iz taci posod jédel, bi utegnil studa zboleti.

Naj so vselej, preden se kuha, priskri, ponve in vsaka posoda prav čisto z vrelo vodo izmite in oplahnjene; tudi kuhavnice in vse, česar je treba, mora prav očiščeno biti.

Po nekterih hišah imajo nemarne gospodnje ostudno navado, da bakrene (kufrene) ponve, u kterih za se in za družino svojo kašo ali podmet kuhajo, sila poredkoma na čisto umivajo, ker se bojé, da bi se po pogostejšem ribanju bakrene posode ne stanjšale in bi kmalo zopet nove ponve kupiti treba bilo. To je pa sila napačno. Bakrovina (kotlovina) namreč sploh, u ktero kaj soli al kisline pride, rijavi na zraku al u vodi, ter dobí tam zeleno barvo, kateri zelenec pravijo. Ta zelenec je pa strašen strup za ljudi in živino.

Ne manjka se hiš, u kterih ljudje skorej celo leto iz tako nečistih ostrupenih posód jedó. Da pa ljudje ne umerjejo koj, pride le od tega, ker strup je med več osób razdeljen, ter vsakega le majhen delež doide. Gotovo je pa vendar, da ravno u taci hišah ljudje niso terdni; nekteri od njih bolehajo vedno; druge, posebno bolj čverste, napadajo le včasih razne slabosti; otroke pa grize večkrat, in obtožujejo se revčiki, da jih trebuh boli.

Da bi gospodinje pazile na to!

Ko bi kaka gospodinja zelenjavo ali sočivje kuhala, ter bi mene povabila na kosilu k sebi, morala bi perjiče za perjičem dobro pregledati, in ničesar nečistega na zelenju ne terpeti, ampak u čisti studenčnici prav dobro sprati, ter potem še le pripraviti ali kuhati. Kajti sila gnjusobno je, če se po salati še polžiki, in u broskvi ali kalarabi zeleni červički najdejo.

Snažna gospodinja ne gleda na majhen trud, ter pripravlja vse jedila tako, da domačini jih radi in s tekom vživati zamorejo.